

ПРИЛОГ КОН ОХРИДСКАТА КОВНИЦА ОД XIV ВЕК

Во втората половина на XIV век во Македонија се забележува ковање на монети од некои господари на помали поседи или градови, која појава, не така честа, ќе биде поинтензивна по смртта на Волкашин и Углеша¹⁾. Во ново настанатата политичка ситуација, овие господари, имајќи желба да ја потврдат својата економска моќ и самостојност, ќе коваат монети под свое име. Тој монетарен залет, што ќе трае до коначното паѓање на овие краеве под Турците, не ја исклучува и можноста дека е обусловен од причина што е забележено недостасување на монети, бидејќи царските ковници по смртта на цар Урош ќе престанат со работа²⁾. Во групата на болјари што коваат пари на територијата од Македонија се јавува и охридскиот „велики жупан“ Андрија Гропа. За ова лице од средновековната историја на Охрид, сите заклучоци можат да се донесат врз основа на некои кратки белешки од наративни извори, потоа од двата натписи од охридските цркви и од натписите на аверсот од неговите монети.

Големият жупан потекнува од болјарска фамилија, која е споменувана во неаполските повелби како CROPA³⁾. Ктиторскиот натпис во црквата Мал Св. Климент, пишуван на грчки јазик, од 6886 година (1378) вели дека овој божји храм, посветен на св. Климент, е од времето на себлагородниот господар и голем жупан Андрија Гропа⁴⁾. Потоа, словенскиот натпис во црквата Богородица Перивлепта од 6888 година (1379) испишан над гробот од Остоја Рајаковиќ, кој бил роднина на Марко, споменува дека бил зет на жупанот Гропа⁵⁾.

Во хрониката на албанскиот деспот Јован Мусаки, се раскажува дека Андрија II Мусаки, господарот на Берат и Корча и рамнината Мусакија, со своите зетови Балша II и Гропа од Охрид, тргнале против Марко и го презеле градот Костур, кој од порано им припаѓал на Мусаките⁶⁾.

¹⁾ Р. Марић, Студије из српске нумизматике, Београд 1955, 101—108.

²⁾ Исто, 102.

³⁾ К. Лиречек, Историја Срба I, Београд 1952, 148.

⁴⁾ Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1931, 48.

⁵⁾ Исто, 39.

⁶⁾ К. Иречекъ, История на Българитѣ, София sine anno, 252.

Во нумизматичката збирка на Народен музеј во Охрид се чуваат две сребрени монети од жупанот Гропа. Двата примери, спрема легендите на аверсот, не се повторуваат со досега познатите типови.

Монетата со инв. бр. 803 има пречник 16 мм. а тежина 0,90 гр. Целото поле на аверсот покриено е со натпис во четири реда (сл. 1).

•ПОН•ТЪЖНЖПНАРНФ Г4

по м[илос]ти в[о]жн[ен] г[осподи]нь жоупа[нь] а[нд]ри[а] гр[оп]а]

На реверсот претставен е Христос со зрнест нимбус, кој стои пред правоаголен супеданеум; во левата рака држи евангелие, а со десната благословува; на боковите висат духовни мечеви. Покрај работ на монетата, пунктирани се точки; од десната страна на ликот се јавува орнаментална низа составена од повеќе букви S.

Монетата со инв. бр. 838, има пречник 15 мм. тежина 0,50 гр. (сл. 2) Аверсот е покриен со натписот:

.ПОНТЪЖНГЪЖЪП•АІРВ

по м[илос]ти в[о]жн[ен] ж[оу]панъ а[нд]риа гр[о]па

Реверсот е идентичен со првиот пример, недостасува само орнаменталната низа*.

Наоѓалиштето на монетата со инв. бр. 803 не е точно познато, но, секако, дека е најдена во околината на Охрид. Другиот примерок е најден во една остава од Долни Сарај во Охрид, заедно со српски и венецијански монети (Душан, Урош, Лазар, Јован Теуполо и др.).

Монетите на Гропа не се среќаваат така често. Со издавањето на првиот каталог на средновековни монети од јужнословенските земји⁷⁾, наведени се три примероци од охридскиот жупан, чие име тогаш не било познато, а авторот го читал РОПА. Други три примероци најдени се во оставата на средновековни монети од Кичево (Душан, Волкашин, Урош, Лазар, Марко, Андреаџ, Соранцо, Дандоло)⁸⁾, која е многу слична со охридската. Се забележува дека во оставата од Долни Сарај недостасуваат монетите на крал Марко. Поред наведените монети, Мариќ⁹⁾ обработува уште некои непознати типови од збирката на Народен музеј — Белград. Сите овие монети имаат исти реверс, се разликуваат само за варијанта во натписите на аверсот.

*) Цртежите ги изработи Ѓорѓи Крстески, а фотографиите Петар Алчев.

7) S. Ljubić, Opis jugoslovenskih novaca, Zagreb 1875, 189.

8) B. Sarija, Kičevska ostava, Старијар III (1924, 1925), Београд 1925. 89.

9) P. Марић, Из нумизматичке збирке Народног музеја, Зборник радова Народног музеја I, Београд 1958, 122.

Во каталогот на Љубиќ¹⁰⁾ се јавува една монета која авторот ја припишува на некој жупан РИГ. Многу е едноставно да се уочи сторената грешка. Имено, натписот на аверсот почнува со познатата формула, која се среќава кај монетите на Гропа: помиџива (по милости бога), потоа доаѓа кратенката жџандриг, која авторот ја чита: жупан А. РИГ. Сметаме дека буквите АРИ се однесуваат на Андрија, а кратенката Г на Гропа. Спрема тоа, натписот треба да се чита: „по милости бога жупан Андрија Гропа“ што е единствено и логично. Нема потреба оваа монета да се припишува на лице за кого нема никакви спомени во историјата. Грешката произлегува само од тоа што Љубиќ името Гропа го читаше Ропа и по се изгледа дека не можел да најде решение за буквата Г, која се јавува последна во редот. На реверсот од оваа монета претставен е Исус Христос кој седи на престол. Друг примерок од овај тип на монети на Гропа не е познат. Неговата појава нè зачудува, бидејќи се приклучува кон кругот на веќе познати емисии, поточно на типот III од монетите на Волкашин и типот II од Марко, по систематизацијата на Мариќ¹¹⁾. Спрема тоа, сега би можеле да дадеме шема на сите познати типови на монетите од жупанот Гропа.

аверс	реверс
1. по милости божиен жупанъ гропа	Исус Христос стои и џблагословува
2. по милости божиен андриа гропа	џа
3. по милости божиен жупанъ гропа господињ	џа
4. по милости божиен жупанъ андриа гропа	”
5. по милости божиен господињ жупанъ андриа гропа	”
6. по милости бога жупанъ гропа господињ охрида	”
7. по милости бога жупанъ андриа гропа	Исус Христос седи на престол

Поред почетната формула „по милости божиен“ или „по милости бога“, на аверсот се јавуваат титулите „господин“ и „жупан“, епитетот „велики“, потоа презимето или комплетното име, а кај некои примероци означено е господството над Охрид. Титулата „господин“ се среќава и кај други монети од II пол. на XIV век (Балша I, кнез Лазар)¹²⁾. Се смета дека е тоа обична титула¹³⁾, макар што понекогаш ја носат и најмоќни болјари¹⁴⁾. Титулата „жупан“ се доделувала често на болјарин кој имал посед во жупата¹⁵⁾. Во текот на времето почесните звања се менувале

¹⁰⁾ S. Ljubić, 190; Мариќ прифаќајќи ја систематизацијата на Љубиќ, ја чини истата грешка, Студије, 107.

¹¹⁾ Р. Марић, Студије, 88—89.

¹²⁾ Исто, 96, 99.

¹³⁾ Г. Острогорски, Господин Константин Драгаш, Зборник Филозофског факултета VII—1, Београд 1963, 292.

¹⁴⁾ К. Јиречек, Историја Срба II, Београд 1952, 24.

¹⁵⁾ К. Јиречек, Историја Срба I, 258.

или модифицирале така што за владеењето на Душан, како највисоки достоинства, се јавуваат титулите „кнез” и „жупан”¹⁶⁾, а по примерот на Византија често се додава напред епитетот „μεγας”. Жиречек смета дека „велики жупан” претставува и роднина на владетелскиот род¹⁷⁾ што во случајот со Гропа не е исклучено.

Се поставува прашањето кога се ковани овие монети. Точен временски термин за управувањето на Гропа во Охрид не може да се установи, бидејќи се познати само две години од охридските цркви кои укажуваат во кое време приближно господарувал. Извесни автори сметаат дека Гропа владеел во Охрид по 1371 година¹⁸⁾. Од друга страна, Сарија,¹⁹⁾ спрема наодите во кичевската остава, смета дека охридскиот жупан кова монети спроти Маричката битка и дека само по малу време од овој пораз, ковниците во овие краеве, каде се ковани монетите на Мрњавчевиќи а се наоѓале под управување на крал Марко, ќе престанат со работа, поради вазалниот однос кон Турците. Постојат извесни елементи кои не ни дозволуваат така да мислиме. Не е исклучена можноста дека А. Гропа управува со Охрид и пред 1371 година, само како болјарин во рамките на територијата на Волкашин, додека пак по неговата смрт останува единствен господар на градот.

Монетите на Гропа се многу слични со некои видски од владетелската фамилија на Мрњавчевиќи. Реверсот на монетите од Волкашин, тип III, IV, V, од крал Марко I и II и од Андреаш Вукашиновиќ тип I, се скоро идентични (Христос стои пред супеданеум и благословува и Христос седи на престол). Единствено што се јавува како додатен елемент е ѕвездата кај монетите на Волкашин, а кај Гропа буквата S во слободниот простор на реверсот. Аверсот на сите наведени монети покриен е со натпис, кој кај примероците од Гропа се поинаку концепирани. Ваквите елементи би можеле да укажуваат на една иста ковница, што со право до сега е повеќе пати речено.²⁰⁾ Монетите се добро изработени, со точно испишани натписи, што покажува дека постоела една официјална ковница. Впрочем, во Охрид во XIV век се присутни работилници за уметничка обработка на металот²¹⁾. Жупанот Гропа, кого охридјаните го нарекувале „*πανευγενέστατος αὐθέντος ἡμῶν*” (многублагороден наш господар), секако дека своите монети ги ковал во Охрид, во осмата деценија на XIV век, копирајќи ги типовите на монетите од Волкашин.

¹⁶⁾ Исто, 259.

¹⁷⁾ Исто.

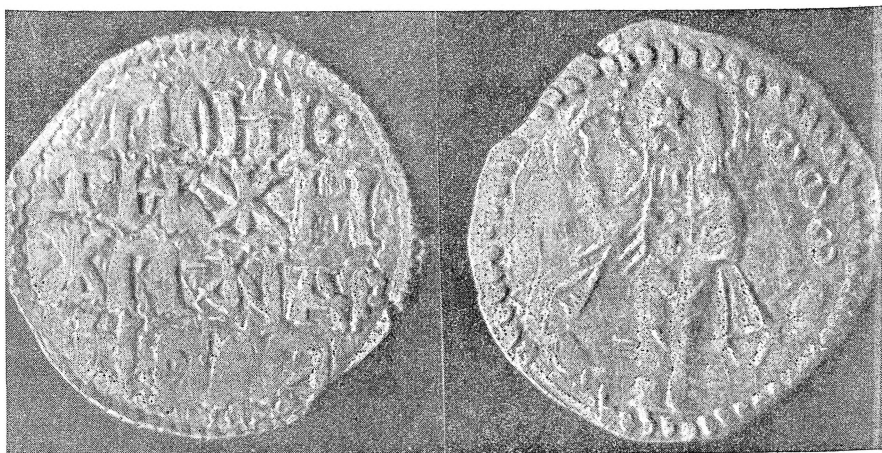
¹⁸⁾ Исто, 248.

¹⁹⁾ В. Sarija, 76.

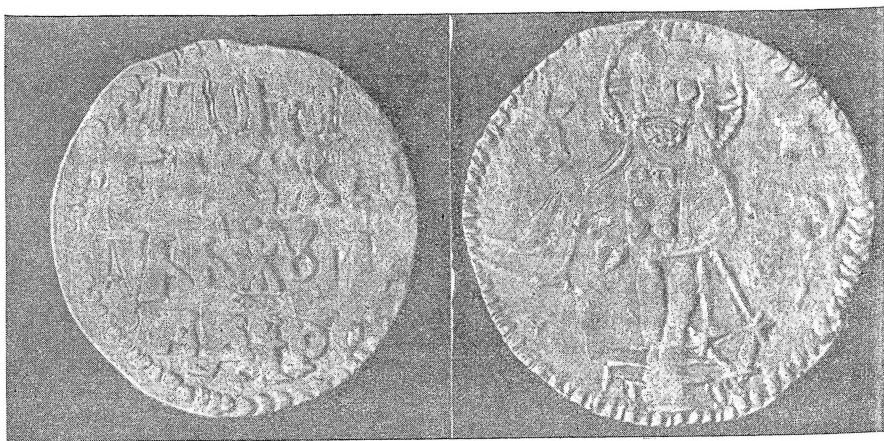
²⁰⁾ С. Димитриевиќ, Нове врсте српског средњовековног новца, Старинар IX—X, Београд 1959, 156; Нова серија нових врста српског средњовековног новца, Старинар XVII, Београд 1967, 81.

²¹⁾ Ц. Грозданов, Портретите на Климент Охридски во средновековната уметност, Словенска писменост, Охрид 1966, 105.

И покрај тоа што историјата вели дека територијата на Волкашин по Маришката битка е делумно наследена од Марко, а другиот дел паѓа под Турците, не е познато кога се заземени градовите Костур, Воден и Охрид. Изворите не зборуваат за односите меѓу охридскиот жупан и Марко. По сè изгледа дека Гропа бил самостоен господар на Охрид, што може да се заклучи од натписот во ман. Св. Климент каде не се споменува друг врховен владетел, а ковањето на сопствени пари укажува на желбата да се истакне економската моќ. Потоа, познато е дека при битката за Костур, Гропа заедно со Балша II му помагал на Андрија II Мусаки против Марко, кој податок е значаен документ за самостојноста на охридскиот жупан и ненаклоноста кон наследникот на Волкашин.

Сл. 1

Сл. 2